

Verb in Katouli Dialect

Saeed Vahidfar^{1*}
Farah Zahedi²
Fatemeh Jadali³

Abstract

Katouli is regarded as the most eastern dialect of the Mazandarani language that in addition to some differences in words, is different from Mazandarani to some extent in verbal constructions such as continuous preterit construction and the infinitives used in past and present verbs. In the present study, verbal stem, personal ending and constructions, infinitive, subject and object adjectives as well as active and passive forms have been investigated in Katouli dialect. In this dialect, verb is based on the past and present stems. The present verb has indicative, subjunctive and continuous constructions, and the preterit verb also has simple, continuous, progressive, present perfect, subjunctive and past perfect constructions. In Katouli dialect, the passive form also is not common as it exists in Persian language and the informants prefer using the active structure. The main characteristics of the verb in Katouli dialect which is important in language studies include: lack of present perfect tense as it is common in Persian and using simple past instead of it, not using prefix in present indicative verb construction, using the past stem of *kærd* in past continuous construction and some other characteristics which are mentioned in this paper.

Keywords: Verb, Katouli dialect, Past stem, Present stem

Extended Abstract

1. Introduction

Aliabad-e-Katul is a city of the Golestan Province located in the range of Hyrcanian forests and Alborz mountains, with the height of 140 m above the Caspian Sea level. This city is restricted to Turkmen plain from the north, Fenderesk from the east, Malek from the west and the mountains covered with Alborz forest from the south. Katuli, as a dialect of Mazandarani language is of

* 1. Ph.D. Student in Ancient Iranian Languages and Cultures, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran: **(Corresponding Author: saeedvahidfar@gmail.com)**
2. Assistant Professor in Ancient Iranian Languages and Cultures, The National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran. (zahediut@gmail.com)
3. Assistant Professor in Ancient Iranian Languages and Cultures, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. (fahimeh.jadali@gmail.com)

great antiquity and many expressions, words and verbs are still alive in this dialect. Despite the importance of Katuli as a dialect of Mazandarani language with high archaism, little is known about its different aspects of phonetics, morphophonemics and grammar. Therefore, considering the role of this dialect in preserving the old culture of Katul's people, the study of verb in Katuli dialect was conducted in the present study.

2. Theoretical framework

New Iranian languages that appeared in different parts after Islamic conquest of Iran, are categorized as *east*, *west*, and *central* groups. The west Iranian languages and dialects are divided into two categories of northwest and southwest Iranian languages. The languages and dialects which are similar to the middle Persian and Parthian languages in historical changes, are located in southwest group and northwest groups, respectively. The Caspian language and dialects are categorized in northwest group, and include Mazandarani, Gilaki and Taleshi. The geographical range of Mazandarani language is not in accordance with the current border of Mazandaran Province in the country so that it is extended to the Gorgan plain in the east and continues to the Chalous River in the west. The interesting point is that Mazandarani language continues to around Gorgan, is stopped in Gorgan and the villages in its west parts and then is spoken in Aliabad-e-Katul and its villages. Therefore, Katuli could be considered as the most eastern dialect of the Mazandarani language. In addition to some differences in words, the Katuli dialect is different from Mazandarani to some extent in verbal constructions such as continuous preterit and the infinitives used in past and present verbs.

3. Methodology

In the present study, construction and some characteristics of verb was investigated in Katuli dialect. The data were collected based on field and intuitive research. For this, interview was conducted with more than 30 speakers in the age groups of 25 to 80 years old (man and woman, educated and uneducated) from Aliabad-e-Katul and surrounding villages, and the information were recorded. Moreover, the available resources, including articles and books, about Mazandarani and its dialects, were also studied.

4. Results & discussion

In Katuli dialect, past and present stem is derived from the old Iranian language and differentiated via especial phonetic processes. In this dialect, infinitive suffix are /-en/ and /-an/ that added at the end of past stem. Personal endings used in present indicative and subjunctive are various based on present stem. Present continuous also derived from the new Persian and is constructed by present stem for auxiliary verb of (*dār*) and present stem for main verb with

personal ending of present indicative. Like Persian, there is no personal ending for the third-person singular of past verb in Katuli dialect. In a special case in first person of negative form for simple past of the verb “going”, older people especially in rural places use the verb “našim” (the stem /-šī/) while the youngsters use the verb nōardēm (the stem /-ar/). The past continuous is also formed by past stem of the related verb with the past form of the auxiliary verb (kōerd). In Katuli, there is no past perfect form as it is usual in Persian, but instead, the speakers use simple past like informal Persian. The past subjunctive is also formed by object adjective of main verb with present subjunctive of the auxiliary verb (būdan). The present indicative for the auxiliary verb (xāstan) with the present subjunctive of main verb are used for future construction.

In Katuli dialect, the passive form of the verb is not common as it is in Persian, and speakers usually tend to use active verb. However, passive structure could be used for different verb tenses in this dialect but it is not common for past subjunctive. In the case of transitive and intransitive constructions, four cases could be considered: 1) inchoative verb is the base and causative is derived from it; 2) both verbs are not derived from each other but differentiated through auxiliary verb; 3) the verbal stems are different; 4) both verbs have the same form. The enclitics of /-em/, /-i/, /-e/, /-im/, /-in/ and /-en/ are used for enclitic construction. [va-], [dar-] and [var-] are also the main and mostly used verbal prefixes in this dialect.

5. Conclusions & suggestions

In the present study, verb construction and some verbal attributes were investigated in Katuli as the most eastern dialect of the Mazandarani language. In this dialect, both past and present stems are used in construction of all verbal groups, have the same root. In Katuli dialect, simple past is used instead of past perfect in verbal construction which could be distinguished through the application and emphasis. Unlike Persian, no prefix is used to present indicative construction in Katuli dialect. Another interesting point in Katuli dialect is that the speakers tend to use active form of the verb. Overall, the results from this study indicates that Katuli has some differences with other dialects of Mazandarani in some aspects of verb construction including infinitive suffix and past continuous. With respect to the limit number of Katuli speakers and increasing trend to the new Persian, Katuli is in threat of being forgotten like many other Iranian dialects. Therefore, such studies could be useful to preserve and maintain Iranian endangered dialects.

Select Bibliography

- Lecoq, P. 2004. “Caspian sea dialects and North-western Iranian dialects”.
Iranian languages manual: New Iranian Languages. Eschmidt, R. (Ed.).
Translated by Bakhtiyari et al., Tehran: Ghoghhus. [In Persian].

- Naghzگوی-کوهان، م. و داری، س. 2014. *A Descriptive Dictionary of Historical Linguistics*. تهران: علمی. [In Persian].
- Rezaei Baghbidi, H. 2009. *Iranian Languages History*. Tehran: Centre for the Great Islamic Encyclopedia (Center for Iranian and Islamic Studies). [In Persian].
- Shokri, G. 2006. *Ramsari Dialect*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].

How to cite:

Vahidfar, S., Zahedi, F., & Jadali, F. 2022. "Verb in Katouli Dialect". *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*, 1(13): 265-287. DOI:10.22124/plid.2023.22041.1601

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فعل در گویش کتولی

فاطمه جدلی^۱

فرح زاهدی^۲

سعید وحیدفر^۳

چکیده

کتولی شرقی‌ترین گویش زبان مازندرانی است که علاوه بر تفاوت در برخی واژگان، از نظر ساخت‌های فعلی نیز در پاره‌ای موارد همچون ساخت ماضی استمراری، پیشوند و شناسه‌های افعال ماضی و مضارع تفاوت‌هایی با زبان مازندرانی دارد. در پژوهش حاضر، به بررسی ماده‌ها، شناسه‌ها و ساخت‌های فعلی، مصدر، صفت فاعلی و مفعولی و همچنین شکل معلوم و مجهول فعل در گویش کتولی پرداخته شده است. در این گویش، فعل بر پایه دو ماده ماضی و مضارع ساخته می‌شود. فعل مضارع دارای سه ساخت اخباری، التزامی و مستمر، و فعل ماضی نیز دارای ساخت‌های ساده، استمراری، مستمر، نقلی، التزامی و بعید است. همچنین در گویش کتولی، شکل مجهول به صورتی که در زبان فارسی وجود دارد، معمول نیست و تمایل گویشوران بیشتر به استفاده از ساختار معلوم است. ویژگی‌های مهم دستگاه فعلی در گویش کتولی که در بررسی‌های زبانی حائز اهمیت است، عبارت‌اند از: نبود زمان ماضی نقلی به سیاق معمول در زبان فارسی و استفاده از ماضی ساده به جای آن، عدم استفاده از پیشوند در ساخت فعل مضارع اخباری، استفاده از ماده ماضی *kærd* در ساخت ماضی استمراری و برخی ویژگی‌های دیگر که در این مقاله به آنها پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: فعل، گویش کتولی، ماده ماضی، ماده مضارع

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی ایرانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران، ایران. (نویسنده مسؤؤل)
۲. استادیار فرهنگ و زبان‌های باستانی ایرانی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
۳. استادیار فرهنگ و زبان‌های باستانی ایرانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

۱- مقدمه

زبان پدیده‌ای اجتماعی، مهم‌ترین وسیله ارتباطی بشر و از ویژگی‌های انسان جامعه‌گراست. افزون‌براین، زبان نشان‌دهنده پایه و اساس اجتماعی شدن انسان است (Kovacevic & et al, 2018: 174; Korneeva & et al, 2019: 1). زبان را می‌توان به‌عنوان ابزاری مهم در بیان فرهنگ و انتقال سنت‌ها و ارزش‌های مربوط به هویت قومی در نظر گرفت (Sirbu, 2015: 405). گویش نیز دو گونه زبانی است که سخنگویان آن دو فهم متقابل دارند اما درعین حال بین آن دو گونه تفاوت‌های آوایی، واجی، واژگانی و دستوری وجود دارد (دبیرمقدم، ۱۳۸۷: ۱۲۰). گویش را می‌توان نمادی از پیوستگی دیرینه اجتماعی در میان افرادی دانست که دارای نسبت خویشاوندی نزدیک‌اند، در یک محله یا قبیله زندگی می‌کنند یا طبقه قومی یا اجتماعی مشابهی دارند (Smakman, 2012: 26). گویش‌هایی که در مناطق مختلف ایران رواج دارد، بازمانده زبانی مشترک‌اند که می‌توانند به‌عنوان پشتوانه‌ای برای نگهداری زبان فارسی مطرح باشند.

به نظر ارانسکی^۱ (۱۳۸۶: ۳۲) زبان‌های ایرانی از نظر تبار و منشأ و همچنین از نظر ساختمان دستوری و واژگان اصلی به هم وابستگی دارند و از نظر تاریخی به سه دوره باستان، میانه و نو دسته‌بندی می‌شوند. زبان‌های ایرانی میانه که حدفاصل زبان‌های دوره باستان و جدید هستند پس از فروپاشی هخامنشی و تا چند سده پس از انقراض ساسانیان رواج داشته‌اند. زبان‌های ایرانی میانه که آثار مکتوبی از آنها به جای مانده، به دو شاخه شرقی و غربی تقسیم می‌شوند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۹-۲۰). در این میان، فارسی میانه (پهلوی) و پارتی شاخه غربی ایرانی میانه را تشکیل می‌دهند. ساختار این دو زبان بسیار شبیه هم است اگرچه پارتی دارای برخی ویژگی‌های مشترک با زبان‌های همسایه شرقی خود است (Skjarvo, 2009: 196). زبان‌های ایرانی نو نیز زبان‌هایی هستند که پس از فتح ایران به دست مسلمانان به تدریج در بخش‌های مختلف پدید آمد و با وجود همزمانی برخی از آنها با زبان‌های ایرانی میانه، با آنها تفاوت‌های ساختاری دارد. زبان‌های ایرانی نو برپایه برخی ویژگی‌های جغرافیایی و ساختاری در دو گروه شرقی و غربی جای می‌گیرند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۶۱) که هر یک به نوبه خود، زیرگروه‌های شمالی و جنوبی دارند (داوری و همکاران، ۱۳۹۸: ۸). در کنار این دو گروه، گروه زبان‌ها و گویش‌های مرکزی ایرانی نیز معرفی شده است (لکوک، ۱۳۸۳؛ نغزگوی کهن و داوری، ۱۳۹۳).

1. Oranskij
2. Lecoq

گروه زبان‌ها و گویش‌های غربی خود به دو دسته شمال غربی و جنوب غربی تقسیم می‌شود. زبان‌ها و گویش‌هایی که تحول تاریخی آنها شبیه زبان‌های فارسی میانه است به شاخه جنوب غربی و آنهایی که تحول تاریخی آواهای آن شبیه زبان پارتی است، به شاخه شمال غربی تعلق دارند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۸۲). زبان و گویش‌های خزری در شمار گروه شمال غربی محسوب می‌شوند و با گویش‌های کردی، سیوندی، بلوچی، تاتی و گویش‌های مرکزی ایران ویژگی‌های مشترک دارند. زبان‌های کناره خزر شامل مازندرانی، گیلکی و گونه‌های آن و تالشی‌اند (شکری، ۱۳۸۵: سیزده). مازندرانی که از سنت ادبی کهنی برخوردار است در بین رشته‌کوه‌های البرز و کرانه‌های جنوب شرقی دریای خزر استفاده قرار می‌شود (لکوک، ۱۳۸۳: ۴۸۹). محدوده جغرافیایی زبان مازندرانی در تطابق با مرز فعلی تعیین شده در تقسیمات کشوری برای استان مازندران نیست؛ در شرق به سمت دشت گرگان امتداد یافته و در غرب نیز تا رودخانه چالوس ادامه می‌یابد (Borjjan, 2019a: 79). نکته جالب در این خصوص آن است که محدوده زبان مازندرانی در بخش‌های شرقی تا نزدیکی شهر گرگان ادامه یافته، در گرگان و بسیاری از روستاهای نواحی غربی این شهر متوقف شده و پس از آن باز در شهرستان علی‌آباد کتول و روستاهای اطراف آن صحبت می‌شود. بنابراین می‌توان کتولی را به‌عنوان شرقی‌ترین گویش زبان مازندرانی در نظر گرفت.

علی‌آباد کتول یکی از شهرهای استان گلستان است که در دامنه جنگل‌های هیرکانی و رشته‌کوه‌های البرز و به ارتفاع ۱۴۰ متر از سطح دریای خزر قرار دارد. این شهرستان با فاصله تقریباً ۴۰ کیلومتری از مرکز استان و در موقعیت جغرافیایی ۳۶ درجه و ۵۴ دقیقه عرض شمالی و ۵۴ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی واقع، و با وسعتی معادل ۱۱۶۳ کیلومتر مربع از شمال به ترکمن صحرا، از شرق به منطقه فندرسک، از غرب به منطقه ملک و از جنوب به کوه‌های پوشیده از جنگل البرز محدود است. کتولی براساس نشانه‌های زبانی قدمت زیادی دارد. این گویش توانسته در گذر سال‌ها بسیاری از ویژگی‌های تاریخی خود را حفظ نماید، به نحوی که بسیاری از اصطلاحات، واژگان و افعال کهن همچنان در دل این گویش زنده‌اند.

۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی درباره زبان مازندرانی و برخی گویش‌های آن انجام گرفته از جمله ناواتا^۱ (1984)، یوشیه^۲ (1996)، برجیان (2004a & b; 2010; 2013a & b; 2019a & b) و شکری (۱۳۷۴ و ۱۳۸۵).

1. Nawata
2. Yoshie

اطلاعات چندانی در خصوص آواشناسی، ریشه‌شناسی و دستوری کتولی وجود ندارد. در پژوهش حاضر باتوجه به خلأ تحقیقاتی به بررسی فعل در این گویش پرداخته شده‌است. داده‌ها براساس تحقیقات میدانی جمع‌آوری گردید، با بیش از ۳۰ گویشور در گروه‌های سنی ۲۵ تا ۸۰ سال (مرد و زن، باسواد و بی‌سواد) از شهرستان علی‌آباد کتول و روستاهای حومه گفت‌وگو شد و اطلاعات ضبط گردید. یکی از نگارندگان این مقاله نیز گویشور بومی است. علاوه‌براین، از مقاله و کتاب‌های مازندرانی و گویش‌های مرتبط نیز استفاده شد.

۳- ماده‌های فعل در گویش کتولی

ماده جزئی از فعل است که در تمامی صیغه‌های فعل یکسان است و تغییر نمی‌کند (خانلری، ۱۳۶۸: ۲۵). در گویش کتولی همانند زبان فارسی، دو ماده مضارع و ماضی وجود دارد و در ساختار تمام گروه‌های فعلی دیده می‌شود.

۳-۱- ماده مضارع

ماده‌های مضارع در گویش کتولی از ماده‌های مضارع ایرانی باستان مشتق شده‌است. در جدول زیر برخی نمونه‌های ماده مضارع در این گویش آمده‌است:

زبان فارسی	ریشه	ماده مضارع	
		ایرانی باستان	گویش کتولی
نشین (مصدر: نشستن)	had- (Bartholomae, 1961: 1753)	ni-šadnā->*	nīš
بار (مصدر: باریدن)	vār- (Bartholomae: 1410)	vār->*	vār
خور (مصدر: خوردن)	x ^v ar- (Bartholomae: 1867)	hvara->*	xo
ماس (مصدر: ماسیدن)	mād- (Bailey, 1979: 329)	mād-sa>*	mās
ریز (مصدر: ریختن)	raēk- (Bartholomae, 1961: 1479)	raiča->*	riz
توش (مصدر: توختن)	taug- (Bailey, 1979: 133)	tauja->*	toš
کن (مصدر: کردن)	kar- (Bartholomae, 1961: 444)	kṛnau->*	kčen

۳-۲- ماده ماضی

در گویش کتولی ماده ماضی بازمانده صفت مفعولی و صفت فاعلی گذشته ایرانی باستان است. نمونه‌هایی از ماده ماضی در این گویش در جدول زیر آمده‌است:

زبان فارسی	ریشه	ماده ماضی	
		ایرانی باستان	گویش کتولی
شست (مصدر: شستن)	xšaud- (Bartholomae: 555)	xšusta->*	ūštš
کشت (مصدر: کشتن)	kaoš- (Bartholomae: 432)	kušta->*	kœšt
بست (مصدر: بستن)	band- (Bartholomae: 926)	basta->*	vest

به‌طور کلی می‌توان گفت ماده‌های مضارع و ماضی در گویش کتولی از یک ریشه هستند که با فرایندهای آوایی خاص از هم متمایز می‌گردند:

ریشه	ماده ماضی		ماده مضارع	
	ایرانی باستان	گویش کتولی	ایرانی باستان	گویش کتولی
mar- (مردن) (Bartholomae: 1142)	*mṛta->	mērd	*mṛya->	mīr
Vak- (فروختن) (Bartholomae: 1330)	*fra-uxta->	froxt	*fra-uxša->	frūš
bar- (بردن) (Bartholomae: 943)	*bṛta->	verd	*bara->	ver
hvar- (خوردن) (Bartholomae: 1867)	*hvṛta->	xœrd	*hvara->	xo
pak- (پختن) (Bartholomae: 819)	*paxta->	poxt	*pača->	pez

در فعل دیدن، ماده‌های ماضی و مضارع از دو ریشه گوناگون هستند:

ریشه	ماده ماضی		ریشه	ماده مضارع	
	ایرانی باستان	گویش کتولی		ایرانی باستان	گویش کتولی
(ibid: 724)	*dīta->	dī	(ibid: 1323)	*vaina->	vīn
dā(y)-/dī-			vay-		

۴- مصدر

در گویش کتولی نشانه‌های مصدری، /-en/ و /-an/ هستند که به انتهای ماده ماضی اضافه می‌شوند. همچنین در این گویش، مصدر با یکی از پیشوندهای /ba-، /bo-، /da-، /be-، /hā-، /he- یا /de- همراه است:

ba -košt -ēn «کشتن» بی م.ما ن.م	bo -xærd -an «خوردن» بی م.ما ن.م
da -kærd -an «پوشیدن» بی م.ما ن.م	be -sāxt -ēn «ساختن» بی م.ما ن.م
hā -kærd -ēn «کردن» بی م.ما ن.م	de -raxt -an «ریختن» بی م.ما ن.م
he -tošt -ēn «ضربه زدن» بی م.ما ن.م	vā -terānd -an «هم‌زدن شیر» بی م.ما ن.م

در پاره‌ای موارد، براساس شرایط آوایی خاصی که میان واج پایانی ماده ماضی و واج آغازین نشانه مصدری ایجاد می‌شود، یک واج میانجی نیز در ساختمان مصدر میان ماده ماضی و نشانه مصدری قرار می‌گیرد. در شرایطی که ماده ماضی به واکه /i/ ختم شود، واج میانجی /y/ خواهد بود. همچنین چنانچه واج پایانی ماده ماضی /ā/ یا /u/ باشد، واج میانجی به صورت /-?/ خواهد بود.

ba -xeri-y -ēn «خریدن» بی م.م-م.ما ن.م	ba -di-y -ēn «دیدن» بی م.م-م.ما ن.م
bi -yāmū-? -ēn «آمدن» بی م.م-م.ما ن.م	he -dā-? -ēn «دادن» بی م.م-م.ما ن.م

۵- صفت‌های فاعلی و مفعولی

۵-۱- صفت فاعلی

در گویش کتولی، صفت فاعلی وام‌گرفته از فارسی نو است و با افزودن اسم یا پسوند به ماده مضارع به روش‌های زیر ساخته می‌شود:

الف) صفت فاعلی با اضافه نمودن پسوند /-ande/ به ماده مضارع ساخته می‌شود:

pez -ande «کسی که پخت‌وپز می‌کند» م.مض پس	ger -ande «کسی که به گشت‌وگذار می‌پردازد» م.مض پس
--	--

ممکن است برحسب محیط آوایی، تغییرات آوایی نیز دیده شود:

xæš -ambe «کسی که زیاد می‌خوابد» م.مض پس

ب) صفت فاعلی با افزودن تکواژ /-ā/ به ماده مضارع ساخته می‌شود:

duš -ā «شیرده» م.مض ت	pez -ā «پزا» م.مض ت
--------------------------	------------------------

ج) صفت فاعلی با اضافه نمودن اسم به همراه ماده مضارع ساخته می‌شود:

hevā -xā «هواخواه» خواه(م.مض) هوا(ا)	māl -dār «مال‌دار» دار(م.مض) مال(ا)
---	--

sarzefān -dār «سروزبان‌دار» دار(م.مض) سر و زبان(ا)

۵-۲- صفت مفعولی

در گویش کتولی، صفت مفعولی که وام گرفته از فارسی نو است، از ترکیب ماده ماضی همراه با پیشوند و تکواژ [-e] ساخته می‌شود:

ba -poxt -e «پخته»
ت م.ما پی

da -ket -e «فتاده»
ت م.ما پی

be -škest -e «شکسته»
ت م.ما پی

dē -ndāxt -e «نداخته»
ت م.ما پی

در مواردی از صفت مفعولی بدون پیشوند نیز استفاده می‌شود:

xot -e / ba -xot -e «خوابیده»
ت م.ما پی / ت. م.ما

šūšt -e / ba -šūšt -e «شسته»
ت م.ما پی / ت. م.ما

در پاره‌ای موارد با حذف پیشوند، تغییر آوایی رخ می‌دهد:

da -ket -e / kat -e «فتاده»
ت م.ما / ت م.ما پی

۶- فعل و شناسه‌های فعلی

فعل در گویش کتولی بر پایه دو ماده ماضی و مضارع ساخته می‌شود. فعل مضارع سه ساخت اخباری، التزامی و مستمر، و فعل ماضی ساخت‌های ساده، استمراری، مستمر، نقلی، التزامی و بعید دارد.

در گویش کتولی، شناسه‌های فعلی انواع گوناگونی دارند که ممکن است در شرایط واژی تغییراتی کنند. در بخش زیر به شیوه ساخت گونه‌های فعل مضارع، ماضی، آینده، امر و نهی و همچنین شناسه‌های آنها پرداخته شده است:

۶-۱- زمان مضارع

۶-۱-۱- مضارع اخباری

شناسه‌ها: شناسه‌های مضارع اخباری در جدول زیر آمده است:

شخص	شمار	شناسه	نمود آوایی شناسه
اول شخص	مفرد	/-anb/	[amb]
دوم شخص		/-andi/	[andi]
سوم شخص		/-and/	[and]
اول شخص	جمع	/-andīm/	[andīm]
دوم شخص		/-andīn/	[andīn]
سوم شخص		/-andēn/	[andēn]

در شرایطی که ماده مضارع به واکه ختم شود مانند šu (رفتن)، واکه /a/ از ابتدای شناسه‌های فعل مضارع اخباری حذف می‌گردد:

شخص	شمار	شناسه	نمود آوایی شناسه	فعل
اول شخص دوم شخص سوم شخص	مفرد	/-nb/	[mb]	šū -nb ش - م. مض
		/-ndi/	[ndi]	šū -ndi ش - م. مض
		/-nd/	[nd]	šū -nd ش - م. مض
اول شخص دوم شخص سوم شخص	جمع	/-ndīm/	[ndīm]	šū -ndīm ش - م. مض
		/-ndīn/	[ndīn]	šū -ndīn ش - م. مض
		/-ndēn/	[ndēn]	šū -ndēn ش - م. مض

همچنین در مورد ماده مضارع ver (بردن)، gir (گرفتن) و xoer (خوردن)، شناسه‌های

فعل مضارع اخباری به صورت زیر است:

شخص	شمار	شناسه
اول شخص	مفرد	/-m/
دوم شخص		/-ni/
سوم شخص		/-n/
اول شخص	جمع	/-nīm/
دوم شخص		/-nīn/
سوم شخص		/-nēn/

در گویش کتولی فعل مضارع اخباری با افزودن شناسه‌های ویژه خود به ماده مضارع به دست می‌آید. شایان توجه است که در این گویش برای ساخت فعل مضارع اخباری از پیشوند استفاده نمی‌شود. در جدول زیر، به عنوان نمونه مضارع اخباری فعل «شستن» در گویش کتولی صرف شده است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فعل مضارع اخباری		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
می شورم	šūr -amb ش - م.مض	مفرد	اول شخص
می شوری	šūr -andi ش - م.مض		دوم شخص
می شورد	šūr -and ش - م.مض		سوم شخص
می شوریم	šūr -andīm ش - م.مض	جمع	اول شخص
می شورید	šūr -andīn ش - م.مض		دوم شخص
می شورند	šūr -andēn ش - م.مض		سوم شخص

۶-۱-۲ - مضارع التزامی

شناسه‌ها: شناسه‌های مضارع التزامی در گویش کتولی به شکل زیرند:

شناسه	شمار	شخص
/-ēm/	مفرد	اول شخص
/-i/		دوم شخص
/-e/		سوم شخص
/-īm/	جمع	اول شخص
/-īn/		دوم شخص
/-ēn/		سوم شخص

در صورتی که ماده مضارع به واکنه /ā/، /ū/ یا /o/ ختم شود مانند biā (آمدن)، beū

(گفتن) و bedo (دویدن)، شناسه‌های فعل مضارع التزامی به شکل زیر در خواهد آمد:

شخص	شمار	فعل‌هایی که به واکنه /u/ و /a/ ختم می‌شوند.	فعل‌هایی که به واکنه /ā/، /ū/ یا /o/ ختم می‌شوند.
اول شخص	مفرد	/-m/	/-ēm/ یا /-m/
دوم شخص		/-?i/	/-?ī/
سوم شخص		/-e/	/-e/ یا بدون شناسه
اول شخص	جمع	/-?īm/	/-?īm/
دوم شخص		/-?īn/	/-?īn/
سوم شخص		/-n/	/-n/ یا /-ēn/

فعل مضارع التزامی: فعلی است که وقوع آن قطعی نیست و با شک و تردید است (همان: ۷۸). این فعل در گویش کتولی، با افزودن شناسه‌های مضارع التزامی به ماده مضارع همراه با پیشوندهای /ba/، /be/، /bo/، /da/، /de/ و /he/ به دست می‌آید:

bo -xær -ēm «بخورم» ش - م.مض پی	ba -duz- ēm «بدوزم» ش - م.مض پی
da -čīn -ēm «بچینم» ش - م.مض پی	be -škēn -ēm «بشکنم» ش - م.مض پی
he -toš -ēm «بزنم» ش - م.مض پی	dē -mās -ēm «بگیرم» ش - م.مض پی

صرف صیغه‌های فعل (دوختن) در زمان مضارع التزامی در جدول زیر آمده‌است:

فعل مضارع التزامی		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
بدوزم	ba -dūz -ēm ش - م.مض پی	مفرد	اول شخص
بدوزی	ba -dūz -i پی ش - م.مض		دوم شخص
بدوزد	ba -dūz -e ش - م.مض پی		سوم شخص
بدوزیم	ba -dūz -īm ش - م.مض پی	جمع	اول شخص
بدوزید	ba -dūz -īn ش - م.مض پی		دوم شخص
بدوزند	ba -dūz -ēn ش - م.مض پی		سوم شخص

۶-۱-۳- مضارع مستمر

شناسه‌های فعل کمکی در ساخت مضارع مستمر، آن است که در جدول زیر آمده. شناسه‌های فعل اصلی همان شناسه‌های خاص مضارع اخباری است که پیش‌تر آمد.

شناسه‌های فعل کمکی	شمار	شخص
/-ēm/	مفرد	اول شخص
/-i/		دوم شخص
-		سوم شخص
/-īm/	جمع	اول شخص
/-īn/		دوم شخص
/-ēn/		سوم شخص

در گویش کتولی فعل مضارع مستمر وام‌گرفته از فارسی نو است و از ترکیب ماده مضارع فعل معین داشتن (dār) با ماده مضارع فعل اصلی همراه با شناسه‌های خاص ساخته می‌شود:

فعل مضارع مستمر		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
دارم می‌سوزم	dār -ēm sūz -amb ش - م.مض.ف.م	مفرد	اول شخص
داری می‌سوزی	dār -i sūz -andi ش - م.مض.ف.م		دوم شخص
دارد می‌سوزد	dār sūz -and ش - م.مض.ف.م		سوم شخص
داریم می‌سوزیم	dār -īm sūz -andīm ش - م.مض.ف.م	جمع	اول شخص
دارید می‌سوزید	dār -īn sūz -andīn ش - م.مض.ف.م		دوم شخص
دارند می‌سوزند	dār -ēn sūz -andēn ش - م.مض.ف.م		سوم شخص

۶-۲- زمان ماضی

۶-۲-۱- ماضی ساده

شناسه‌ها: شناسه‌های فعل ماضی ساده کتولی در جدول زیر آمده است. همچون زبان فارسی شناسه‌ای برای صیغه سوم شخص مفرد وجود ندارد.

شناسه	شمار	شخص
/-ēm/	مفرد	اول شخص
/-i/		دوم شخص
-		سوم شخص
/-īm/	جمع	اول شخص
/-īn/		دوم شخص
/-ēn/		سوم شخص

در صورتی که ماده ماضی به واژه /a/، /o/ و /u/ ختم شود مانند bedo (دویدن)، hedā (دادن)، biyāmbō (آمدن) و bī (بودن) شناسه‌های فعل ماضی به شکل زیر درخواست خواهند آمد:

شخص	شمار	ماده‌های ماضی که به /a/ یا /u/ ختم می‌شوند.	ماده‌های ماضی که به /o/ ختم می‌شوند.	ماده‌های ماضی که به /i/ ختم می‌شوند.
اول شخص دوم شخص سوم شخص	مفرد	/-m/، /-ēm/	/-?im/	/-m/
		/-?i/	/-?i/	-
		-	/-?i/	-
اول شخص دوم شخص سوم شخص	جمع	/-?im/	/-?im/	/-m/
		/-?in/	/-?in/	/-n/
		-	/-?in/	/-n/

فعل ماضی ساده در کتولی با افزودن شناسه به ماده ماضی همراه با پیشوند ساخته می‌شود:

فعل ماضی ساده		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
خوردم	bo -xærd -ēm پی م.ما ش-	مفرد	اول شخص
خوردی	bo -xærd -i پی م.ما ش-		دوم شخص
خورد	bo -xærd پی م.ما		سوم شخص
خوردیم	bo -xærd -īm پی م.ما ش-	جمع	اول شخص
خوردید	bo -xærd -in پی م.ما ش-		دوم شخص
خوردند	bo -xærd -ēn پی م.ما ش-		سوم شخص

افراد مسن‌تر، به‌ویژه در مناطق روستایی برای اول شخص مفرد شکل نفی ماضی ساده رفتن (نرفتم)، از فعل našīm (ریشه /-šī/) استفاده می‌کنند، در حالی که افراد جوان‌تر از فعل nōardēm (ریشه /-ar/) استفاده می‌کنند.

۶-۲-۲- ماضی استمراری

در کتولی، شناسه‌های ماضی استمراری همان شناسه‌های فعل ماضی ساده‌اند. ماضی استمراری از ترکیب ماده ماضی فعل اصلی با ماده ماضی فعل معین کردن (kærd) به همراه شناسه‌های ماضی ساده ساخته می‌شود. پس از ماده فعل مختوم به صامت غیرروان و غیرغنه‌ای، مصوت میانجی e/o میان ماده فعل و ماده ماضی kærd می‌آید:

«می‌شنیدم» -ēn -kærd -e ešnoft «می‌کویدم» -ēm -kærd -o teft
ش.ا.م. - م.ما.ف.م. - مص.می. - م.ما. ش.ا.م. - م.ما.ف.م. - مص.می. - م.ما.

صرف صیغه‌های مختلف فعل (دانستن) در ماضی استمراری در جدول زیر آمده‌است:

فعل ماضی استمراری		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
می دانستم	dānēst -e -kœrd -ēm ش - م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -	مفرد	اول شخص
می دانستی	dānēst -e -kœrd -i ش - م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -		دوم شخص
می دانست	dānēst -e -kœrd م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -		سوم شخص
می دانستیم	dānēst -e -kœrd -īm ش - م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -	جمع	اول شخص
می دانستید	dānēst -e -kœrd -in ش - م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -		دوم شخص
می دانستند	dānēst -e -kœrd -ēn ش - م.ما - مص.می - م.ما.ف.م -		سوم شخص

شایان ذکر است در مورد فعل‌هایی همچون خوردن (xœrdan)، بردن (verdan) و رفتن (šökœrdan)، علاوه بر شکل بالا، ماضی استمراری بدون بهره‌گیری از فعل معین کردن نیز استفاده می‌شود، به نحوی که تنها شناسه‌های ماضی ساده به بن ماضی اضافه می‌شود:

فعل ماضی استمراری		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
می بردم	verd -ēm ش - م.ما -	مفرد	اول شخص
می بردی	verd -i ش - م.ما -		دوم شخص
می برد	verd - م.ما -		سوم شخص
می بردیم	verd -īm ش - م.ما -	جمع	اول شخص
می بردید	verd -in ش - م.ما -		دوم شخص
می بردند	verd -ēn ش - م.ما -		سوم شخص

۶-۲-۳- ماضی مستمر

در گویش کتولی، ماضی مستمر از ترکیب فعل معین داشتن (صرف برای گذشته) به همراه فعل اصلی (به صورت صفت مفعولی) و فعل کردن (صرف برای گذشته) ساخته می‌شود.

فعل ماضی مستمر		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
داشتم می‌شستم	dāštēm šūšte kœrdēm ف.ما م.ف.م	مفرد	اول شخص
داشتی می‌شستی	dāšti šūšte kœrdi ف.ما م.ف.م		دوم شخص
داشت می‌شست	dāšt šūšte kœrd ف.ما م.ف.م		سوم شخص
داشتیم می‌شستیم	dāštīm šūšte kœrdīm ف.ما م.ف.م	جمع	اول شخص
داشتید می‌شستید	dāštīn šūšte kœrdīn ف.ما م.ف.م		دوم شخص
داشتند می‌شستند	dāštēn šūšte kœrdēn ف.ما م.ف.م		سوم شخص

۶-۲-۴- ماضی نقلی

ماضی نقلی اشاره در گویش کتولی به سیاق معمول فارسی وجود ندارد اما همچون فارسی گفتاری، گویشوران از ماضی ساده برای بیان مقاصد خود استفاده می‌کنند. تشخیص این دو از هم، با توجه به کاربرد فعل در جمله و عنصر تکیه نمایان می‌گردد:

«و صورتش را شسته‌است» vi rūš-e ba'šūšt «و صورتش را شست» vi rūš-e 'bašūšt
شسته‌است صورتش-را او شست صورتش-را او

۶-۲-۵- ماضی التزامی

ماضی التزامی در گویش کتولی از ترکیب صفت مفعولی فعل اصلی و مضارع التزامی فعل معین (بودن) به دست می‌آید:

فعل ماضی التزامی		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
پوشیده باشم	dapūšte būm باشم(مض.ال) پوشیده(ص.م)	مفرد	اول شخص
پوشیده باشی	dapūšte bu'ī باشی(مض.ال) پوشیده(ص.م)		دوم شخص
پوشیده باشد	dapūšte bū باشد(مض.ال) پوشیده(ص.م)		سوم شخص
پوشیده باشیم	dapūšte bū'im باشیم(مض.ال) پوشیده(ص.م)	جمع	اول شخص
پوشیده باشید	dapūšte bū'in باشید(مض.ال) پوشیده(ص.م)		دوم شخص
پوشیده باشند	dapūšte būn باشند(مض.ال) پوشیده(ص.م)		سوم شخص

همان‌گونه که پیش‌تر در مورد ساخت صفت مفعولی اشاره شد، پیشوندهای فعلی ممکن

است حذف گردند:

xote	būm	ba	-xote	būm	«خوابیده باشم»
(م. خوابیده)	(م.اض.ال.م.)	بی	(م. خوابیده)	(م.اض.ال.م.)	باشم
šūšte	būm	ba	-šūšte	būm	«شسته باشم»
(م. شسته)	(م.اض.ال.م.)	بی	(م. شسته)	(م.اض.ال.م.)	باشم

۶-۲-۶- ماضی بعید

ماضی بعید در گویش کتولی، از ترکیب صفت مفعولی فعل اصلی و ماضی ساده فعل (بودن) همراه با شناسه ساخته می‌شود:

فعل ماضی بعید		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
شنیده بودم	bešnofte bīm (م. شنیده) (ما) بودم	مفرد	اول شخص
شنیده بودی	bešnofte bi (م. شنیده) (ما) بودی		دوم شخص
شنیده بود	bešnofte bi (م. شنیده) (ما) بودی		سوم شخص
شنیده بودیم	bešnofte bīm (م. شنیده) (ما) بودیم	جمع	اول شخص
شنیده بودید	bešnofte bīn (م. شنیده) (ما) بودید		دوم شخص
شنیده بودند	bešnofte bīn (م. شنیده) (ما) بودند		سوم شخص

در پاره‌ای موارد همان‌طور که در مورد ماضی التزامی بیان شد، پیشوندهای فعلی ممکن

است در ساخت ماضی بعید نیز حذف شوند.

۶-۳- زمان آینده

فعل آینده یا مستقبل در گویش کتولی، برای ساخت فعل آینده از دو زمان مضارع اخباری و التزامی استفاده می‌شود، بدین‌گونه که صیغه‌های مختلف فعل کمکی خواستن (به مفهوم قصد انجام کاری در آینده) در زمان مضارع اخباری در ترکیب با صیغه‌های مختلف فعل اصلی در زمان مضارع التزامی می‌آید. در جدول زیر، به‌عنوان نمونه فعل «خستن» در زمان آینده صرف شده‌است:

فعل آینده		شمار	شخص
فارسی	کتولی		
می خواهم بشورم	xānb bašūrēm بشورم(مض.ال) می خواهم(مض.اخ)	مفرد	اول شخص
می خواهی بشوری	xāndi bašūri بشوری(مض.ال) می خواهی(مض.اخ)		دوم شخص
می خواهد بشورد	xānd bašūre بشورد(مض.ال) می خواهد(مض.اخ)		سوم شخص
می خواهیم بشوریم	xāndīm bašūrīm بشوریم(مض.ال) می خواهیم(مض.اخ)	جمع	اول شخص
می خواهید بشورید	xāndīn bašūrīn بشورید(مض.ال) می خواهید(مض.اخ)		دوم شخص
می خواهند بشورند	xānden bašūrēn بشورند(مض.ال) می خواهند(مض.اخ)		سوم شخص

همچنین در پاره‌ای موارد در گویش کتولی از فعل زمان مضارع اخباری برای بیان انجام کاری در آینده نیز استفاده می‌شود، به‌ویژه زمانی که فعل همراه با قیده‌های مربوط به زمان آینده باشد:

«بعدا می‌پزم» badan pezamb «فردا می‌شورم» farad ūrambš
 بعدا(ق.ز) می‌پزم(مض.اخ.ا.ج) فردا(ق.ز) می‌شورم(مض.اخ.ا.ج)

۶-۴- امر و نهی

فعل امر در کتولی دارای دو صیغهٔ دوم شخص مفرد و دوم شخص جمع است، از ترکیب مادهٔ مضارع همراه با پیشوندهای /ba/, /be/, /bo/, /bi/, /da/, /de/, /vā/, /he/ و /hā/ به دست می‌آید. در صیغهٔ دوم شخص جمع نیز شناسهٔ /-in/ به مادهٔ مضارع اضافه می‌شود. در جدول زیر مثال‌هایی از فعل امر با دو صیغهٔ دوم شخص مفرد و جمع آمده است:

دوم شخص مفرد	دوم شخص جمع
da -kœn (بپوش) م.مض پی	da -kœn -īn (بپوشید) ش - م.مض پی
de -mās (نگهدار) م.مض پی	de -mās -īn (نگهدارید) ش - م.مض پی
ba -ver (ببر) م.مض پی	ba -ver -īn (ببرید) ش - م.مض پی
be -pāš (بپاش) م.مض پی	be -pāš -īn (بپاشید) ش - م.مض پی

bo -xœr -īn (بخورید) ش - م.مض پی	bo -xo (بخور) م.مض پی
bi -ā -?īn (بیا) ش - م.مض پی	bi -ā (بیا) م.مض پی
vā -yl -īn (بگذارید) ش - م.مض پی	vā -yl (بگذار) م.مض پی
he -toš -īn (بزید) ش - م.مض پی	he -toš (بز) م.مض پی

برای ساخت فعل امر از مصدر (خواهیدن) هنگام استفاده برای حیوانات، از پیشوند استفاده نمی‌شود: xœs «بخواب»

فعل نهی نیز فعلی است که با آن شخصی از کاری نهی می‌شود (همان: ۸۱). جهت ساخت فعل نهی در گویش کتولی، پیشوندهایی که در ساخت فعل امر کاربرد دارند، حذف می‌شود و پیشوندهای نفی جای آن می‌نشینند. این پیشوندها na, nē, nō و nī هستند:

دوم شخص مفرد	دوم شخص جمع
na -rvīn (نبر) ش.ن - م.مض	na -rvīn -īn (نبرید) ش.ن - م.مض
nē -rān (نران) ش.ن - م.مض	nē -rān -īn (نرانید) ش.ن - م.مض
nō -xo (نخور) ش.ن - م.مض	nō -xœr -īn (نخورید) ش.ن - م.مض
nī -ā (نیا) ش.ن - م.مض	nī -ā -?īn (نیاید) ش.ن - م.مض

در برخی موارد پیشوند فعل امر حذف نمی‌شود و تکواژ نفی /ne/ بین پیشوند و بن فعل

قرار می‌گیرد:

فعل امر	فعل نهی
da -kiš «بکش» م.مض پی	da -nē -kiš «نکش» م.مض ت.ن پی
da -kœn «بپوش» م.مض پی	da -nē -kœn «نپوش» م.مض ت.ن پی
vā -yl «بگذار» م.مض پی	vā -nī -l «نگذار» م.مض ت.ن پی

۷- فعل مجهول

فعل مجهول در گویش کتولی، شکل مجهول فعل به‌صورتی که در زبان فارسی وجود دارد، معمول نیست و عموماً تمایل گویشوران کتولی بیشتر به استفاده از فعل معلوم است. به‌عنوان نمونه برای شکل مجهول فعل خوردن، به جای جمله «inhame qeza xœrde hābi»: غذای زیادی خورده شد» عموماً جمله «inhame qeza boxœrden»: غذای زیادی خوردند» به‌کار می‌رود. به‌هرحال، ساختار مجهول را می‌توان برای زمان‌های مختلف فعل استفاده کرد اما استفاده از آن در ماضی التزامی کمتر به چشم می‌خورد. ساختار مجهول بیشتر، در صیغه‌های سوم‌شخص مفرد و جمع است. برای ساخت فعل مجهول، صفت مفعولی فعل اصلی در ترکیب با صرف فعل «شدن» می‌آید:

سوم‌شخص مفرد		سوم‌شخص جمع	
مضارع اخباری	šūšte bünd	شسته می‌شود	šūšte bündēn
مضارع مستمر	dār šūšte bünd	دارد شسته می‌شود	dār šūšte bündēn
ماضی ساده	šūšte hābi	شسته شد	šūšte hābīn
ماضی مستمر	dāšt šūšte bokœrd	داشت شسته می‌شد	dāšt šūšte bokœrdēn
ماضی التزامی	šūšte hābi bū	شسته شده باشد	šūšte hābi būn
ماضی بعید	šūšte hābi bi	شسته شده بود	šūšte hābi bīn

۸- فعل‌های لازم و متعدی

براساس راسخ مهند (۱۳۸۸: ۱۷)، فعل‌های ناگذرا همگی لازم و فعل‌های سببی متعدی‌اند اما تقابلی بین فعل‌های ناگذرا/ سببی با لازم/ متعدی متفاوت است. براین‌اساس، در گویش کتولی ساخت‌های مورد نظر را می‌توان به شکل زیر دسته‌بندی کرد:

- فعل ناگذرا پایه است و سببی از آن مشتق می‌گردد:

vi bāddakœnū re bāterki (بادکنک ترکید) / vi bāddakœnū re bāterkānd (او بادکنک را ترکاند)

ترکید / بادکنک / ترکاند / او بادکنک او

vi šīre re bajūšānd (او شیر را جوشاند) / šīr bajūšī (شیر جوشید)

جوشید / شیر / جوشاند / او شیر او

- دو فعل از هم مشتق نمی‌شوند اما با فعل کمکی از هم متمایز می‌شوند:

qarq hākerd (غرق کرد) / qarq hābi (غرق شد)

gœm hākerd (گم کرد) / gœm hābi (گم شد)

- ریشه فعل‌ها متفاوت هستند:

bamerd (مرد) / bakœšt (کشت) / bendāxt (انداخت) / dakket (افتاد)

- شکل هر دو فعل همسان است:

vi qeza re bapox (او غذا را پخت)	qezā bapox (غذا پخت)
پخت را غذا او	غذا
vi duri re beškest (او بشقاب را شکاند)	duri beškest (بشقاب شکست)
شکاند را بشقاب او	شکست بشقاب

۹- فعل ربطی

فعل ربطی ارتباط‌دهنده بین نهاد و گزاره است و در جمله عمدتاً نقش دستوری را به عهده دارد (راسخ مهند، ۱۳۹۳: ۲۶۶). معمولاً فعل‌های بودن، شدن و هستن در زمره فعل‌های ربطی قرار می‌گیرند که به‌عنوان نمونه، نحوه ساخت فعل ربطی «شدن» برای مضارع و ماضی در گویش کتولی در زیر آمده است:

ماضی					شمار	شخص
مستمر	استمراری	بعید	التزامی	ساده		
(داشتم می‌شدم)	bokærdēm	(شده بودم)	hābi bīm	(شده باشم)	hābi būm	اول شخص
dāštēm bokærdēm					hābi bīm	
(داشتم می‌شدی)	bokærdi	(شده بودی)	hābi bi	(شده باشی)	hābi bu?i	دوم شخص
dāšti bokærdi					hābi bi	
(داشت می‌شد)	bokærd	(شده بود)	hābi bi	(شده باشد)	hābi bū	سوم شخص
dāšt bokærd					hābi	
(داشتیم می‌شدیم)	bokærdīm	(شده بودیم)	hābi bīm	(شده باشیم)	hābi bū?im	اول شخص
dāštīm bokærdīm					hābi bīm	
(داشتید می‌شدید)	bokærdin	(شده بودید)	hābi bīn	(شده باشید)	hābi bū?im	دوم شخص
dāštīn bokærdīn					hābi bīn	
(داشتند می‌شدند)	bokærdēn	(شده بودند)	hābi bīn	(شده باشند)	hābi būn	سوم شخص
dāštēn bokærdēn					hābi būn	

مضارع			شمار	شخص			
مستمر	التزمی	اخباری					
(دارم می‌شوم)	būmb dārēm	(بشوم)	hābūēm/hābūm	(می‌شوم)	būmb	مفرد	اول شخص
(داری می‌شوی)	dāri būmb	(بشوی)	hābū?i	(می‌شوی)	būndi		دوم شخص
(دارد می‌شود)	dār būnd	(بشود)	hābū/hābūe	(می‌شود)	būnd		سوم شخص
(داریم می‌شویم)	dārīm būndīm	(بشویم)	hābū?im	(می‌شویم)	būndīm	جمع	اول شخص
(دارید می‌شوید)	dārīn būndīn	(بشوید)	hābū?in	(می‌شوید)	būndīn		دوم شخص
(دارند می‌شوند)	dārēn būndēn	(بشوند)	hābū/hābūēn	(می‌شوند)	būndēn		سوم شخص

۱۰- ساخت غیرشخصی

در ساخت غیرشخصی، فعل تنها به شکل سوم شخص مفرد کاربرد دارد و حضور پی‌بست‌های ضمیری در آن الزامی است (همان، ۱۳۸۸: ۲۸). در زیر نمونه‌های متداول از ساخت‌های غیرشخصی در گویش کتولی آمده‌است:

فارسی	کتولی	
دردم آمد	dard-em biyāmbō	آمدن
لجت گرفت	laj-et bayit	گرفتن
دعواش شد	davā-š hābi	شدن
نمان نشست	tan-emā baništ	نشستن
غیبتان زد	qipp-etān bazo	زدن
خوابشان برد	xo-šān baverd	بردن
یادم افتاد	yād-em dakket	افتادن
یادت رفت	yād-et darboard	رفتن
گرمی‌ام کرد	garm-im hākœrd	کردن

۱۱- فعل پی‌بستی

در گویش کتولی صورت‌های تصریفی فعل ربطی (بودن) در زمان حال که از آن با عنوان فعل‌های پی‌بستی یاد می‌گردد به شکل /-em/، /-i/، /-e/، /-im/، /-in/ و /-en/ هستند. در زیر نمونه‌ای از فعل پی‌بستی در گویش کتولی صرف شده‌است:

فارسی	کتولی	شمار	شخص
خوبم	xob-em	مفرد	اول شخص
خوبی	xob-i		دوم شخص
خوب است	xob-e		سوم شخص
خوبیم	xob-im	جمع	اول شخص
خوبید	xob-in		دوم شخص
خوبند	xob-en		سوم شخص

۱۲- فعل پیشوندی

اصلی‌ترین و پرکاربردترین پیشوندهای فعلی در گویش کتولی [va]، [dar] و [var] هستند که با اضافه شدن به فعل ساده، فعل پیشوندی می‌سازند. در بین این پیشوندها، [dar] کاربرد بیشتری دارد. در زیر، نمونه‌هایی از فعل‌های پیشوندی در کتولی آمده‌است:
(در رفتن) dar-boardan (بازگرداندن) va-gerdāndan (برافتادن) var-dakettan

۱۳- نتیجه‌گیری

پژوهشی که از نظر گذشت به بررسی ساخت و برخی ویژگی‌های فعلی در کتولی به‌عنوان شرقی‌ترین گویش زبان مازندرانی پرداخت. در این مقاله، ماده، شناسه‌ها و ساخت‌های فعلی، مصدر، صفت فاعلی و مفعولی و همچنین شکل معلوم و مجهول فعل‌ها بررسی شد. در این گویش هر دو ماده ماضی و مضارع که در ساختار تمام گروه‌های فعلی وجود دارند، از یک ریشه هستند. از نکات جالب دستگاه فعلی در گویش کتولی استفاده از ماضی ساده به جای ماضی نقلی است که با توجه به نوع کاربرد و عنصر تکیه می‌توان این دو را از هم تشخیص داد. همچنین در این گویش برخلاف زبان فارسی امروز، برای ساخت مضارع اخباری از پیشوند استفاده نمی‌شود. از دیگر نکات جالب، تمایل گویشوران به استفاده از ساختار معلوم فعل است. روی هم‌رفته، نتایج نشان می‌دهد این گویش با گویش‌های هم‌خانواده خود در زبان مازندرانی تفاوت‌هایی دارد، از جمله تفاوت در نشانه مصدری و ساخت ماضی استمراری. با توجه به محدود بودن تعداد گویشوران و گرایش روزافزون آنها به فارسی معیار، این گویش همچون برخی گویش‌های دیگر ایران در معرض فراموشی است. بنابراین چنین پژوهش‌هایی می‌تواند زمینه مناسبی برای ثبت و نگهداری گویش‌های ایرانی باشد.

پی‌نوشت

۱. در مثال‌ها «م.ما» نشانه اختصاری ماده ماضی، «ن.م» نشانه مصدری، «پی» پیشوند، «و.م» واج میانجی، «پس» پسوند، «م.مض» ماده مضارع، «ت» تکواژ، «ا» اسم، «ش» شناسه، «ف.م» فعل معین، «مص.می» مصوت میانجی، «ف.ما» فعل ماضی، «ص.م» صفت مفعولی، «مض.ال» مضارع التزامی، «ا.م» اول‌شخص مفرد، «مض.اخ» مضارع اخباری، «ا.ج» اول‌شخص جمع، «ق.ز» قید زمان، «ش.ن» شناسه نفی، «ت.ن» تکواژ نفی، «پ.ض» پی‌بست ضمیری و «پی.ف» پیشوند فعلی است.

منابع

- ارانسکی، ی. م. ۱۳۸۶. *زبان‌های ایرانی*. ترجمه ع. ا. صادقی. تهران: سخن.
- برجیان، ح. ۱۳۸۳. «شناسه‌های فعل در مازندرانی شرقی»، *نامه فرهنگستان*، ۱ (۳): ۱۳-۱۹.
- خانلری، پ. ۱۳۶۸. *دستور زبان فارسی*. تهران: توس.
- داوری، ش.، جعفری، ش. و رجبی، خ. ۱۳۹۸. «نظام فعل در گویش انارکی: مقوله‌های واژمعنایی و نظام مطابقه انشاقی، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۴ (۱): ۷-۲۸.

- دبیر مقدم، م. ۱۳۸۷. «زبان، گونه، گویش و لهجه: کاربردهای بومی و جهانی»، *ادب‌پژوهی*، (۵): ۹۱-۱۲۸.
- راسخ مهند، م. ۱۳۸۸. *گفتارهایی در نحو*. تهران: مرکز.
- راسخ مهند، م. ۱۳۹۳. *فرهنگ توصیفی نحو*، تهران: علمی.
- رضایی باغبیدی، ح. ۱۳۸۸. *تاریخ زبان‌های ایرانی*. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی).
- شکری، گ. ۱۳۷۴. *گویش ساری (مازندرانی)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شکری، گ. ۱۳۸۵. *گویش رامسری*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- لکوک، پ. ۱۳۸۳. «گویش‌های حاشیة دریای خزر و گویش‌های شمال غرب ایران» در *راهنمای زبان‌های ایرانی: زبان‌های ایرانی نو*. ج ۲، ویراسته ر. اشمیت، ترجمه آ. بختیاری و همکاران. تهران: ققنوس.
- نغزگوی کهن، م. و داوری، ش. ۱۳۹۳. *فرهنگ توصیفی زبان شناسی تاریخی*. تهران: علمی.
- Bailey, H. W. 1979. *Dictionary of Khotan Saka*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartholomae, C. 1961. *Altiranisches wörterbuch*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Borjjan, H. 2004a. "Mazandaran: Language and people (The state of research)". *Iran and the Caucasus*, 8 (1): 289-328.
- Borjjan, H. 2004b. "Personal and reflexive pronouns in Mazandarani". *Orientalia*, (2): 7-13.
- Borjjan, H. 2010. "Kalārestāq and Kelārdasht". *Encyclopaedia Iranica*, XV(4): 367-359.
- Borjjan, H. 2013a. "The Caspian dialect of Kujūr in central Alborz". *Journal of the British Institute of Persian Studies*, (51): 235-246.
- Borjjan, H. 2013b. "The Tabaroid dialects of south-central Alborz". *Acta Orientalia*, 4(66): 427-441.
- Borjjan, H. 2019a. "Mazandarani: A typological Survey". in *Typology of Iranian Languages*. Edited by A. Korangy and B. Mahmoudi-Bakhtiari, Berlin: De Gruyter Mouton.
- Borjjan, H. 2019b. "The Mazandarani Dialect of Kalijān Rostāq". *Iranian Studies*, 52(3-4): 551-573.
- Korneeva, A., Kosacheva, T. and Parpura, O. 2019. "Functions of language in the social context". *SHS Web of Conferences*, 69(00064): 1-5.
- Kovacevic, V., Spetic, M. and Pleslic, M. 2018. "Language as a social phenomenon in a global context: Implications for teaching practice". *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, (3): 173-182.

- Nawata, T. 1984. *Māzandarāni*. Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa. Series: Asian and African Grammatical Manual.
- Sirbu, A. 2015. "The significance of language as a tool of communication". *Scientific Bulletin of Naval Academy*, XVIII(2): 405-406.
- Smakman, D. 2012. "The definition of the standard languages: a survey in seven countries". *International Journal of the Sociology of Language*, (218): 25-58.
- Skjarvo, P. O. 2009. "Middle East Iranian". in *The Iranian languages*. Edited by G. Windfuhr, London-New York: Routledge.
- Yoshie, S. 1996. *Sārī Dialect*. Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Series: Iranian Studies.

روش استناد به این مقاله:

وحیدفر، س؛ زاهدی، ف. و جدلی، ف. ۱۴۰۱. «فعل در گویش کتولی»، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱(۱۳): ۲۶۵-۲۸۷.
DOI:10.22124/plid.2023.22041.1601

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی